

УДК 336

Туманська Маріанна Андріївна

старший науковий співробітник

Військовий інститут

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ТЕНДЕНЦІЇ ВИДАТКІВ НА ОБОРОНУ В УКРАЇНІ

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню видатків на оборону в Україні. Проаналізовано динаміку та структуру видатків на оборону країни протягом 2016 – 2020 років. Окрема увага приділена проблемним питанням фінансування потреб національної оборони країни та запропоновано шляхи подолання проблемних питань у сфері видатків на оборону.*

***Ключові слова:** державний бюджет, видатки на оборону, економічна класифікація видатків, збройні сили, безпека держави.*

Постановка проблеми. Основним завданням Збройних Сил України є захист суверенітету, незалежності та територіальної цілісності. Забезпечення обороноздатності залишається однією з найважливіших функцій держави. Оскільки одним з основних елементів суверенітету є самостійна здатність держави захищатися від зовнішньої загрози. Адже нездатність держави захистити та забезпечити недоторканність своїх кордонів та гарантувати безпеку населенню країни ставить під сумнів її право на існування.

Актуальність. Новітні вимоги, розвиток оборонно-промислового комплексу та набутий досвід у ході антитерористичної операції формують перед Україною завдання підвищити обороноздатність держави. Успішність

виконання поставленого завдання суттєво залежить від наявності належного фінансового забезпечення, основним джерелом видатків на оборону є видатки державного бюджету. Отже, вивчення динаміки, структури видатків на оборону та виявлення тенденцій у сфері фінансування оборони є актуальним.

Аналіз досліджень та публікацій. Серед науковців, які досліджували питання фінансового забезпечення оборони – В.Я. Білий, В.Б. Вагапов, В.П. Горбулін, А.Б. Качинський, О.М. Гончаренко, В.О. Косевцов, Е.М. Лисицин, В.І. Мунтіян, К.П. Морозов, В.О. Мартинюк, В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько, А.Д. Лодзянов, В.Й. Ольшевський, Г.М. Перепелиця, Ю. А. Романовська, В. А. Урбанович та інші.

Метою роботи є дослідити тенденції фінансового забезпечення потреб оборони та виявити шляхи покращення фінансування потреб національної оборони країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Видатки на оборону - це спрямування фінансових ресурсів на оборону держави для утримання Збройних сил, розвитку оборонної промисловості, проведення військових досліджень та ліквідації їх наслідків [1].

Основними напрямками спрямування видатків на оборону є утримання Збройних Сил України, розвиток оборонно-промислового комплексу, проведення військових досліджень та підготовка військових спеціалістів.

Фінансування видатків на оборону в Україні здійснюється за рахунок Державного бюджету України в обсягах, визначених Законом України «Про державний бюджет України на відповідний рік», але не менше 3% від планованого обсягу ВВП. Також видатки на оборону можуть здійснюватися за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб [2].

Рівень фінансування видатків на оборону та їх розподіл між основними напрямками є надзвичайно важливим критерієм, який

характеризує прагнення та здатність держави забезпечити належні умови розвитку збройних сил та підтримання необхідного рівня бойової готовності.

Отже, розглянемо динаміку видатків державного бюджету України видатків бюджету на оборону у період 2014 – 2020 років та виконання плану за даною статтею видатків (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка показників, що характеризують видатки на оборону в Україні з Державного бюджету України за 2016–2020 рр.

Показник	Роки				
	2016	2017	2018	2019	2020
ВВП, млрд грн.	2385,4	2983,9	3558,7	3974,5	4194,1
Темп приросту, %	20,0	25,1	19,3	11,7	5,5
Загальний обсяг видатків державного бюджету, млрд грн.	684,9	839,5	985,9	1072,9	1288,0
Темп приросту, %	18,7	22,6	17,4	8,82	20,05
Видатки державного бюджету на оборону, млрд грн.	59,4	74,3	97,0	106,6	120,3
Темп приросту, %	14,2	25,2	30,6	9,90	12,85
Виконання плану, %	89,0	95,5	99,2	98,34	98,29
Частка видатків на оборону у ВВП, %	2,49	2,49	2,72	2,70	2,86

Джерело: створено автором на основі даних [3; 4]

Отже, з таблиці видно, що протягом 2014 – 2020 років обсяг видатків на оборону в Україні був об'єктивно високим та з кожним роком нарощувався. До того ж у 2017, 2018 та 2020 роках темпи зростання видатків на оборону перевищували темпи зростання ВВП. Перш за все це пов'язано з агресією на сході країни, що зумовлює необхідність збільшувати фінансування Збройних сил.

Найбільш суттєве зростання видатків на оборону спостерігалось у 2017 – 2018 роках, саме у цей період видатки на оборону зростали більшою мірою ніж ВВП та загальних обсяг видатків державного бюджету України. В цілому протягом 2016 – 2020 років обсяг ВВП збільшився у 1,75 разів, загальний обсяг державних видатків у 1,88 рази, в свою чергу обсяг видатків на оборону збільшився найбільше, а саме у 2 рази. Зростання видатків на оборону в Україні зумовлене необхідністю збереження цілісності держави та військовим діями на сході країни.

Слід зазначити, що протягом 2016 – 2020 років не було досягнуто повного виконання запланованих показників видатків на оборону з державного бюджету, так в продовж аналізованого періоду рівень виконання становив від 89 % до 99%.

Найбільшими функціональними групами у структурі видатків державного бюджету України протягом 2016 – 2020 років були видатки на національну безпеку та оборону, соціальний захист населення. Дане явище спричинено вимущеною ситуацією, яка виникла внаслідок дії ряду зовнішніх та внутрішніх чинників соціального, економічного, політичного і військового стану країни.

Розглянемо склад та структуру видатків на оборону з Державного бюджету України у 2020 році (табл. 2)

Таблиця 2

Склад та структура видатків на оборону з Державного бюджету України у 2020 році

Показники	Обсяг видатків, млрд грн.	Питома вага, %
Видатки на оборону	120,4	100,0
<i>військова оборона</i>	115,1	96,0
<i>цивільна оборона</i>	1,7	1,0
<i>інша діяльність у сфері оборони</i>	3,6	3,0

Джерело: створено автором на основі даних [4]

З таблиці видно, що найбільшу питому вагу мають видатки на військову оборону, частка яких у 2020 році становила 96%.

Розглянемо склад та структуру видатків на оборону з Державного бюджету України за економічною класифікацією (табл. 3). Щоб зрозуміти, що переважає поточне споживання чи вирішення стратегічних питань, слід звернути увагу на співвідношення між поточними та капітальними видатками.

Таблиця 3

Структура видатків на оборону з Державного бюджету України за економічною класифікацією у 2016-2020 р., %

Показники	Роки			
	2016	2017	2018	2019
Поточні видатки	97,2	95,5	94,3	95,3
Оплата праці і нарахування на заробітну плату	58,4	49,3	43,5	54,4
Використання товарів і послуг	35,8	42,7	47,8	37,2
Поточні трансферти	0,01	0,01	0,01	0,01
Соціальне забезпечення	2,9	2,9	2,8	3,5
Інші поточні видатки	0,1	0,6	0,2	0,2
Капітальні видатки	2,8	4,5	5,7	4,7
Придбання основного капіталу	2,8	4,5	5,7	4,7
Капітальні трансферти	0,0	0,01	0,02	0,00
Всього видатків	100, 0	100, 0	100, 0	100, 0

Джерело: створено автором на основі даних [3]

Отже, протягом 2016 – 2019 років у структурі видатків на оборону переважали поточні видатки, які становили понад 90%. Це свідчить про те, що перш за все вирішувались поточні питання такі, як оплата праці, використання товарів та послуг та інші.

Серед поточних видатків найбільшу частку мали видатки на оплату праці, питома вага даної групи видатків коливалась в межах 43,5% - 58,4%. Наступну позицію займають видатки на використання товарів і послуг, протягом аналізованого періоду їх питома вага коливалась в межах 35,8% - 37,2%. Видатки на використання товарів і послуг включають придбання предметів, матеріалів, обладнання та інвентаря, медикаментів, продуктів харчування, оплати послуг, видатки на відрядження, заходи спеціального призначення, оплата комунальних послуг та енергоносіїв, дослідження та розробки програм. Інші групи поточних видатків на оборону мали незначну частку, яка не перевищувала 3,5%.

Питома вага капітальних видатків протягом аналізованого періоду коливалась у межах 2,8% - 4,7%. Низький рівень капітальних видатків ускладнює вирішення стратегічних питань у сфері оборони та задоволенні потреб армії. Обсяг капітальних видатків необхідно нарощувати.

Проаналізуємо обсяг видатків на оборону у інших країн та порівняємо з Україною. Згідно з щорічним звітом SIPRI, у 2020 році держави світу загалом витратили на оборону 1981 мільярд доларів США, що на 2,6% більше ніж у 2019 році та 9,3% ніж 2011 році. Це свідчить про те, що незважаючи на пандемію COVID-19 країни тренд зростання обсягу видатків на оборону продовжився [5]. Розглянемо рейтинг Топ-15 країн з найвищими показниками видатків на оборону (рис. 1).

Отже, у 2020 році рейтинг країн за обсягом видатків на оборону очолює США, частка видатків на оборону країни становить 40,34% у загальному обсягу видатків на оборону усіх країн за 2020 рік. Слід зазначити, що протягом у 2019 році найбільший обсяг видатків на оборону був також у США. Основними статтями видатків американського військового бюджету є значні інвестиції у сферу інноваційних технологій. Також триває програма модернізації армії, яка включає звичайне та ядерне озброєння.

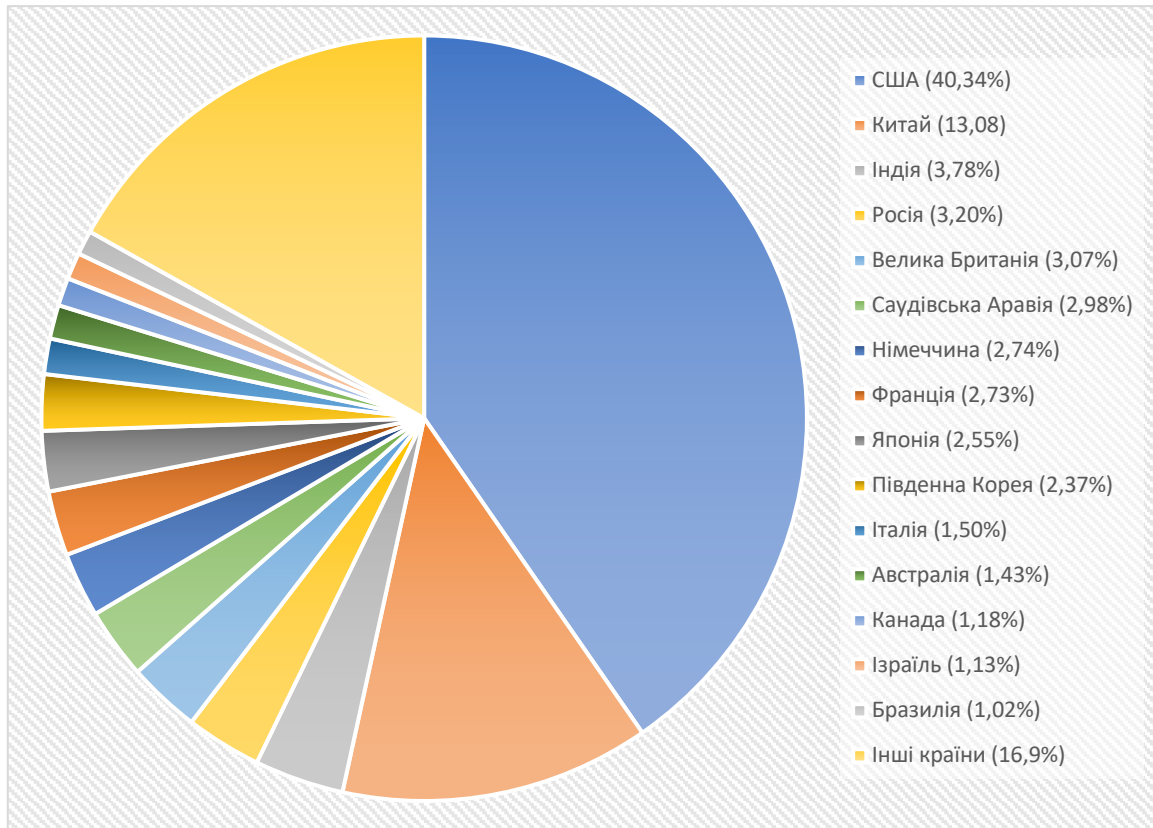

Рис. 1. Рейтинг країн з найвищою часткою видатків на оборону у загальному обсязі видатків на оборону усіх країн світу у 2020 році

Джерело: створено автором на основі даних [5]

Другу позицію у рейтингу посідає Китай, з часткою видатків на оборону – 13,08%, Китай, який безперервно нарощує бюджет на оборону вже протягом 26 років.

Наступними за обсягом видатків є Індія, Росія, Велика Британія, Саудівська Аравія, Німеччина, Франція, Японія, Південна Корея, частка видатків на оборону цих країн коливається у межах 2,37% - 3,78%, що значно менше ніж у США та Китаю. Завершають рейтинг Топ-15 країн з найбільшим обсягом видатків на оборону Італія, Австралія та Канада з часткою видатків на оборону від 1,18% до 1,50%. Усі з цих 15 країн також мали найбільший обсяг видатків на оборону у 2019 році.

На Топ-15 країн з найбільшим обсягом видатків на оборону припадає 83,10% усіх видатків на оборону у 2020 році.

У 2020 році Україна посіла 34 місце у рейтингу країн світу за видатками на військові потреби. Порівняно з 2019 роком не відбулося суттєвих змін, адже Україна посідала 35 місце.

Вцілому зростання обсягу видатків на оборону є загальносвітовою тенденцією.

Щодо частки видатків на оборону у ВВП, найвищий рівень у 2020 році спостерігався у Омані – 10,9%. Наступні позиції посіли: Саудівська Аравія – 8,4%, Алжир – 6,7%, Кувейт – 6,5%, Ізраїль – 5,6%, Азербайджан – 5,4%, Йорданія – 5,0%, Армения – 4,9%, Марокко та Росія з рівнем 4,3%, Україна, Бруней, Бахрейн та Ірак з рівнем – 4,1%.

Найнижча рівень видатків на оборону у ВВП у 2020 році був на Гаїті та становив 0,003%.

Отже, в Україні спостерігається достатньо високий рівень частки видатків на оборону у ВВП, що свідчить про пріоритетність даної сфери.

Проаналізувавши динаміку та структуру видатків на оборону в Україні протягом останніх років було виявлено ряд проблем:

- систематичне недовиконання плану видатків на оборону;
- незважаючи на щорічне зростання обсягу видатків на оборону, орієнтир у відносному обсязі, а саме 3% від розміру ВВП досі не досягнуто;
- значне переважання поточних видатків на оборону над капітальними, так частка питомих видатків коливалась в межах 94,3% - 97,2%, капітальних – від 2,8% до 5,7%, що ускладнює вирішення стратегічних питань у сфері оборони;
- недостатньо прозорий процес визначення обсягу видатків на оборону.

У вирішенні зазначених проблем слід вжити низку заходів, зокрема:

- збільшити інвестиційну складову бюджету видатків на оборону, що позитивно вплине на розвиток військово-оборонного комплексу;

- підвищення рівня державного управління у сфері оборони, а саме розвиток інструментів та методів фінансового контролю;
- підвищення рівня прозорості у діяльності органів військового управління;
- залучення іноземних інвестицій для розвитку оборонно-промислового комплексу країни.

В цілому ситуація з військовим конфліктом в Україні суттєво змінила підхід до формування видатків на оборону, було переглянуто підходи до розвитку оборонного комплексу держави. Безперечно даний аспект набув вищої пріоритетності. В сучасних умовах актуальним є забезпечення сфери оборони фінансовими ресурсами. В продовж останніх років фінансування оборони в Україні зростало, але досі є питання які потребують вирішення для забезпечення ефективного функціонування сфери. Запропоновані заходи стануть кроком до покращення фінансування потреб національної оборони країни.

Література

1. Конституція України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Про Державний бюджет України на 2020 рік. Закон України від 10.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text>
3. Статистичні збірники Міністерства фінансів України за 2016–2020 рр. URL : <https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik>
4. Показники виконання бюджету 2020 року. Міністерство фінансів України. – URL: <https://mof.gov.ua/uk/current-year-budget-information>
5. SIPRI Military Expenditure Database. URL: <https://www.sipri.org/databases/milex>
6. Романовська Ю.А., Урбанович В.А. Видатки на оборону: порівняльний аналіз ситуації в Україні та країнах НАТО. Гроші, фінанси і кредит, Випуск 28-2. 2018. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/28_2_2018/26.pdf

7. Кириленко О. Сучасні тенденції видатків на оборону з державного бюджету України. Світ фінансів 3(60)/2019.